

53. ročník

2016/2017

KRAJSKÉ KOLO

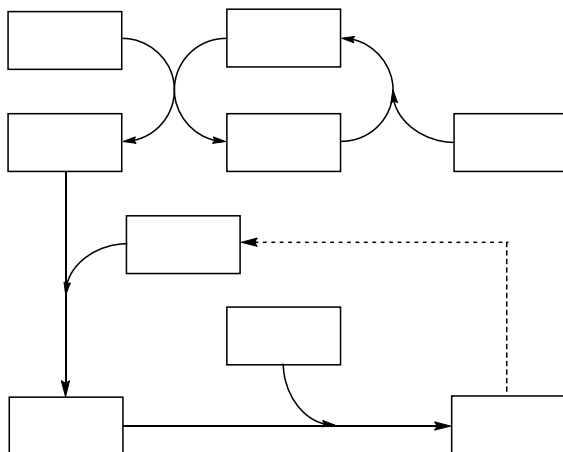
kategorie A a E

ZADÁNÍ TEORETICKÉ ČÁSTI: 60 BODŮ

časová náročnost: 120 minut

ANORGANICKÁ CHEMIE**16 BODŮ****Úloha 1 Katalytická výroba kyseliny sírové****6 bodů**

Kyselina sírová se vyrábí tzv. kontaktním procesem. Je to další katalytický děj, jehož podstatu vyjadřuje následující schéma:

1. Do schématu doplňte vzorce reagujících složek (jeden vzorec se ve schématu opakuje 2×):

2. Proč vznikající SO_3 nereaguje přímo s vodou?
3. Vstupní surovina – oxid siřičitý – se může vyrábět alternativně pražením sulfidických rud. Napište rovnici pražení galenitu (sulfidu olovnatého) v nadbytku vzduchu (1).
4. Pokud by se pražení galenitu provádělo s omezeným přístupem vzduchu a v určitém okamžiku se přívod vzduchu uzavřel, budou dále reagovat složky obsahující olovo a výsledkem bude jiný produkt. Jaký?

Úloha 2 Palladium jako katalyzátor**6,5 bodu**

Palladium vyloučené na povrchu nosiče – aktivního uhlí – je účinným katalyzátorem pro hydrogenace a dehydrogenace. Hydrogenační katalyzátor se připravuje přímo v reakční směsi. Do suspenze aktivního uhlí v roztoku chloridu palladnatého se zavádí vodík (1).

1. Napište rovnici (1) vzniku palladia.

Katalyzátor pro dehydrogenace je možné připravit redukcí palladnaté soli tetrahydridoboritanem v alkalickém prostředí opět v přítomnosti aktivního uhlí (2).

2. Napište iontovou rovnici (2) vzniku palladia.

Jednou z nadějných sloučenin, která může být využita pro výrobu vodíku např. pro vodíkové články, je amoniakát boranu $\text{H}_3\text{N}\cdot\text{BH}_3$. Vodný roztok této sloučeniny je stabilní, k hydrolyze za vývoje vodíku dochází pouze za katalýzy nanočásticemi palladia.

3. Napište úplnou rovnici hydrolyzy $\text{H}_3\text{N}\cdot\text{BH}_3$ (3) pokud víte, že druhý produkt obsahuje stejný anion, jako vzniká reakcí (2).

Nanočástice palladia se podobně jako v předchozím případě připravují přímo v reakční směsi.

4. Napište iontovou rovnici vzniku palladia (**4**) redukcí palladnaté soli amoniakátem boranu.
5. Nanočástice palladia jsou aktivní mj. díky svému obrovskému povrchu. Předpokládejte, že máte 10 g palladia ve formě (i) krychličky, (ii) ve formě nanočástic o poloměru 15 nm. Vypočítejte v obou případech povrch materiálu (i) v cm^2 , (ii) v m^2 . $\rho(\text{Pd}) = 12,0 \text{ g cm}^{-3}$

Úloha 3 Oxidativní adice

3,5 bodu

Velkou skupinou látek, které nespĺňují 18-tielektronové pravidlo, jsou čtvercové komplexy iontů přechodných kovů s konfigurací d^8 . Učebnicovými příklady jsou komplexy platnaté nebo iridné.

1. Uveďte ještě alespoň dva další ionty, které preferují čtvercové uspořádání z důvodů elektronové konfigurace d^8 .

Příkladem katalyticky aktivního čtvercového komplexu Ir^+ tzv. Vaskův komplex. Jedná se o komplex *trans*-chlorido-karbonyl-bis(trifenylfosfan)iridný (**A**).

2. Nakreslete strukturu Vaskova komplexu (fenyly uvádějte jako Ph).

Čtvercové komplexy často podléhají tzv. oxidativní adici – tj. přistoupení dvou ligandů (nebo jednoho bidentátního ligandu) a vzniku částice s oktaedrickou geometrií, která splňuje 18-tielektronové pravidlo. Oxidativní adice často probíhá jako reakce s neutrální molekulou, která je při zachycení homolyticky štěpena na dva ligandy. V důsledku tohoto mechanismu zaujímají oba nové ligandy vzájemnou polohu *cis*-. Vaskův komplex umí tímto způsobem reverzibilně vázat molekulu vodíku, ale podobně váže i molekulu kyslíku.

3. Nakreslete strukturní vzorce částic (**B** a **C**) vznikajících reakcí Vaskova komplexu s molekulou vodíku, a částice vznikající reakcí Vaskova komplexu s molekulou kyslíku. Pokud neznáte strukturu Vaskova komplexu (viz otázka 2), můžete o ni požádat pedagogický dozor a ten vám ji za bodovou ztrátu 0,75 bodu sdělí.
4. Jaké je oxidační číslo iridia v uvedených oktaedrických komplexech?

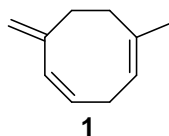
ORGANICKÁ CHEMIE

16 BODŮ

Úloha 1 1-Methyl-6-methylidencyklookta-1,4-dien

5 bodů

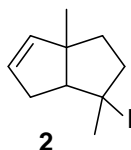
Podívejme se na jednu sloučeninu, která je z pohledu organického chemika přímo fascinující – 1-methyl-6-methylidencyklookta-1,4-dien (**1**).

Uvažujme adici 1 ekvivalentu HI na sloučeninu **1**. Teoreticky mohou vzniknout celkem čtyři adukty, u kterých reakce probíhá přes karbokation allylového typu.

1. Uveďte struktury těchto čtyř produktů. U každého uveďte, jestli se jedná o 1,2- nebo 1,4-adukt.
2. Která z látek z otázky 1 bude hlavním produktem, provedeme-li reakci při $-78\text{ }^{\circ}\text{C}$?
3. Když provedeme uvažovanou adici při $60\text{ }^{\circ}\text{C}$, můžeme očekávat primárně směs dvou produktů z úkolu 1. Které to jsou?

Při reakci za podmínek z otázky 3 vzniká v reakční směsi také malé množství látky **2**.

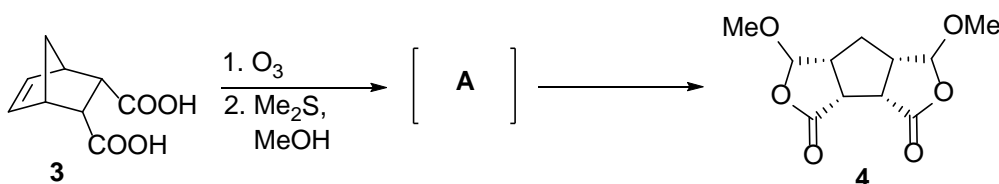

4. Napište mechanismus vzniku látky **2** (nezapomeňte na zahnuté šipky naznačující přesuny elektronových párů).

Úloha 2 Norbornendikarboxylová kyselina

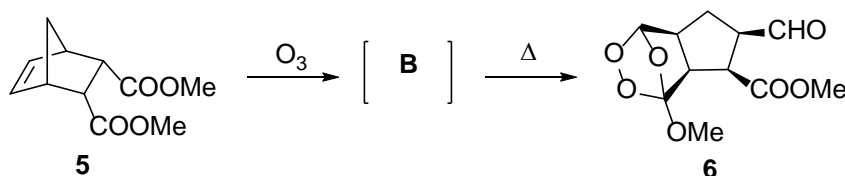
5 bodů

Ozonolýzou *cis*-norbornendikarboxylové kyseliny **3** a následným redukčním zpracováním dimethylsulfidem vzniká lakton **4**. Důležitým meziproduktem této přeměny je látka **A**.

1. Napište mechanismus ozonolýzy alkenu **3**, kterým vysvětlíte přeměnu výchozí látky **3** na intermediát **A**.

Ozonolýzou esteru *cis*-norbornendikarboxylové kyseliny **5** vzniká mimořádně reaktivní intermediát **B**.

2. Napište strukturu intermediátu **B** (derivát 1,2,4-trioxolanu) spolu s mechanismem jeho přeměny na heterocyklickou sloučeninu **6**.

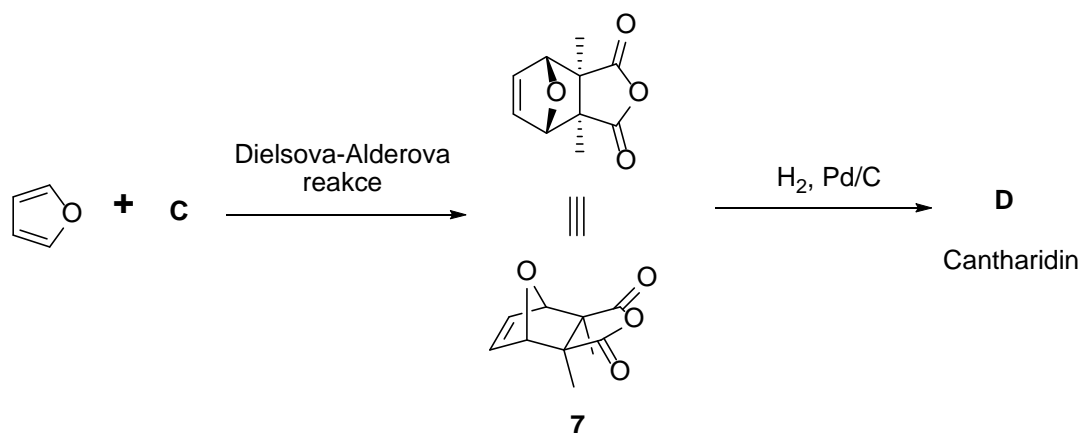
Nápověda: Látka **6** je, podobně jako intermediát **B**, derivát 1,2,4-trioxolanu. Vzniká však dipolární cykloadicí jedné z esterových funkčních skupin namísto aldehydické skupiny.

Úloha 3 Cantharidin

6 bodů

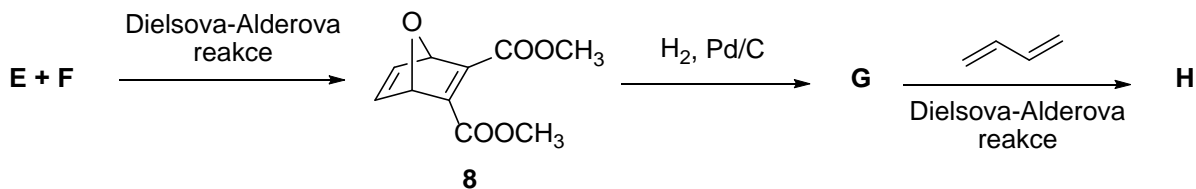
Cantharidin je diterpen produkovaný brouky z čeledi majkovitých (*meloidae*). Při styku s kůží způsobuje vznik nepříjemných puchýřů. Při vhodném dávkování ale vykazuje příznivé účinky pro některé typy leishmaniózy, proto snadno přitáhl pozornost nejen chemiků.

Na první pohled by mělo být možné cantharidin (**D**) připravit jednoduchou dvoukrokovou syntézou zahrnující Dielsovu-Alderovu reakci a následnou hydrogenaci:

1. Uveďte strukturu dienofilu **C** a cantharidinu **D**.
2. Uvedená Dielsova-Alderova reakce však probíhá obtížně a vratně. Navíc, teorie předpovídá, že i kdyby se podařilo danou cykloadici provést, nevznikal by produkt **7**, ale jeho diastereomer. Uveďte strukturu tohoto diastereomeru a stručně zdůvodněte, proč by jeho vznik měl být preferenční.

Z výše uvedených příčin vyžaduje totální syntéza cantharidinu mnohem více reakčních kroků. Jedna z navržených syntéz začíná sérií dvou Dielsových-Alderových reakcí mezi které je včleněn hydrogenační krok.

3. Uveďte struktury dienu **E** a dienofilu **F**.
4. Látka **8** obsahuje dvě dvojné vazby $C=C$. Při hydrogenaci dochází k selektivní redukci jedné z nich. Identifikujte produkt hydrogenace **G**. Zdůvodněte, proč je jedna z dvojných vazeb málo reaktivní vůči adici H_2 .
5. Dienofil **G** reaguje v další Dielsově-Alderově reakci s butadienem za vzniku tricyklické molekuly **H**. Uveďte její strukturu včetně správné stereochemie.

FYZIKÁLNÍ CHEMIE**16 BODŮ****Úloha 1 Ropný teploměr****3 body**

Se změnou teploty mění kapaliny svůj objem, čehož se často využívá v kapalinových teploměrech. Objemové změny ΔV lze přibližně popsat vztahem $\Delta V = V_0 \cdot \alpha \cdot \Delta T$, kde α je koeficient objemové roztažnosti. Mějme lihový teploměr s kapilárou kruhového průřezu o průměru 0,3 mm. Při 20 °C jsme vyměnili lihovou náplň teploměru ropou (postup výměny ponechme stranou) tak, že teploměr ukazoval správnou teplotu. Při dalším měření teploměr ukazoval 24,5 °C, ačkoli okolní teplota byla 25 °C.

1. Jakou teplotu bude ropný teploměr ukazovat při 37 °C?

Úloha 2 MTBE**9 bodů**

Celosvětová produkce methyl-terc-butyl etheru (MTBE) je podle odhadů $2 \cdot 10^7$ tuna rok⁻¹, což odpovídá přibližně trojnásobku produkce čokolády. Na rozdíl od čokolády se MTBE přidává do pohonných hmot, neboť zvyšuje jejich oktanové číslo podobně jako tetraethyl olovo, které se ale od 80. let kvůli své toxicitě příliš nepoužívá. Na přelomu milénia se však zjistilo, že MTBE může unikat z nádrží a znečišťovat podzemní vody. Jako slibná metoda k jejich čištění se ukázala tzv. metoda *air stripping*, tedy přenos těkavých látek do nosného plynu.

V našem přiblížení budeme pracovat s tzv. vsádkovou metodou. Budeme čistit 100 dm³ odpadních vod, kde koncentrace MTBE dosáhla 0,04 mol dm⁻³. Použijeme extrakční kontejner o objemu 1 m³ a vzduch plně nasycený vodní parou. Typický postup jednoho extrakčního kroku vypadá takto:

- Do kontejneru, který obsahuje 100 dm³ odpadních vod, se přivede vzduch plně nasycený vodní parou.
- Ustanoví se rovnováha mezi plynnou a kapalnou fází (část MTBE přejde do plynné fáze).
- Vzduch nasycený MTBE se odebere a nahradí čistým vzduchem, který je taktéž plně nasycen vodní parou.

Celý krok můžeme následně opakovat.

Data potřebná k této úloze:

$$\rho_{\text{směs}} = 997 \text{ kg m}^{-3}$$

$$T = 25 \text{ °C}$$

$$K_H(\text{MTBE}) = 3,704 \cdot 10^6 \text{ Pa}$$

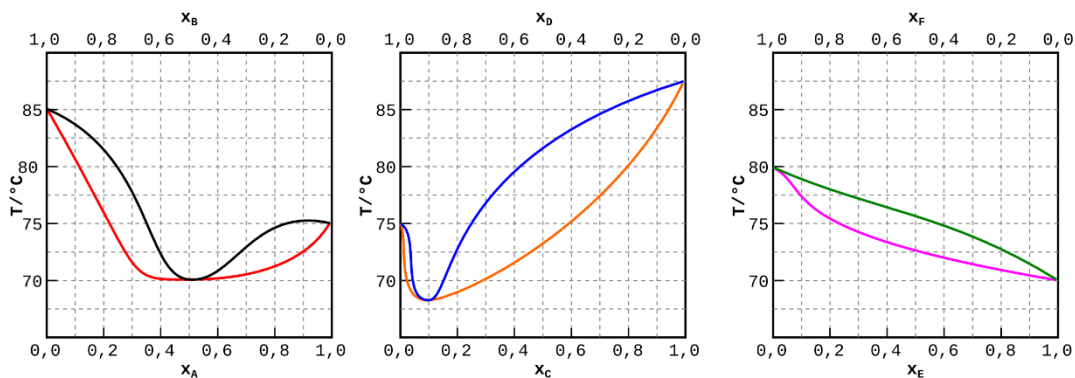
$$M(\text{MTBE}) = 88,15 \text{ g mol}^{-1}$$

1. Jaký je molární zlomek MTBE ve vzorku odpadní vody před extrakcí?
2. MTBE se rozdělí mezi parní a kapalnou fází podle Henryho zákona. Za předpokladu, že se koncentrace MTBE v roztoku během dosahování rovnováhy nezmění, vypočítejte parciální tlak MTBE v extrakčním kontejneru. (Pokud jste nespočítali otázku 1, použijte $x_{\text{MTBE}} = 3,0 \cdot 10^{-4}$).
3. Jaké bude látkové množství MTBE ve vzorku po jednom kroku takové extrakce? Uvažujte ideální chování. (Pokud jste nespočítali otázku 1 či 2, použijte $p_{\text{MTBE}} = 3 \text{ kPa}$).
4. Náš původní předpoklad, že během extrakce se množství rozpuštěného MTBE nemění, je mylný. Nutno podotknout, že našťastí. Jinak bychom se mohli snažit sebevíc a vodu bychom nevyčistili. Spočítejte skutečné rovnovážné složení kapalně a plynně MTBE vyjádřené molárním zlomkem, resp. parciálním tlakem MTBE. Předpokládejte, že se plynně MTBE chová ideálně.
5. Kolikrát musíme extrakci opakovat, abychom snížili koncentraci MTBE pod 5 μg dm⁻³, použijeme-li po každém kroku čistý, vodní parou nasycený vzduch?

Úloha 3 Binární směsi

4 body

Na obrázku 1 jsou fázové diagramy tří binárních směsí látek **A**, **B**, **C**, **D**, **E** a **F**. Zodpovězte následující otázky.

Obrázek 1: Fázové diagramy tří směsí **A+B** (vlevo), **C+D** (uprostřed) a **E+F** (vpravo).

1. Jaká je teplota varu látky **D**?
2. Jaké je složení azeotropní směsi látek **A** a **B**?
3. Jaké je složení azeotropní směsi látek **C** a **D**?
4. Jaké je složení azeotropní směsi látek **E** a **F**?
5. Jaké složení budou mít první kapičky kondenzátu získaného zahříváním směsi o pokojové teplotě látek **C** a **D** smíchané v molárním poměru 4:1?
6. Určete interval teplot, v němž budou směsi **A+B** ($x_B = 0,2$) a **E+F** ($x_F = 0,2$) nad teplotou kondenzace a zároveň směs **C+D** ($x_D = 0,2$) pod teplotou varu?

BIOCHEMIE**12 BODŮ****Úloha 1 Pivo****12 bodů**

Při výrobě piva se nechá ječmen (případně pšenice u pšeničných piv) naklíčit, pak se usuší, odstraní se klíčky („sladový květ“), tento slad se zahřeje ve vodě postupně na dvě různé teploty, pak se po dalším zahřátí přidá chmel a zfiltrovaná mladina se načerpá do kvasných kádí na spilce, kde probíhá hlavní kvašení. Po sedimentaci kvasinek se pivo nechá dozrát v ležáckých tancích.

1. Proč se nechává obilí naklíčit?
2. Škrob je zásobní polysacharid, který je směsí dvou strukturně poněkud odlišných typů polysacharidů. Jak se jmenují a jak se liší?
3. Teplotní optimum jakých dvou enzymů je při dvou teplotách, na které se postupně slad s vodou ohřívá? Jak se tyto enzymy liší?
4. Napište rovnici kvašení disacharidu, který je konečným produktem fáze popsané v otázce 3, na ethanol (sumárními vzorci). Jak se tento disacharid jmenuje?
5. Mladina obsahovala $120 \text{ g}\cdot\text{l}^{-1}$ disacharidu, který je konečným produktem fáze popsané v otázce 3. Kolik ethanolu (v objemových procentech) bude obsahovat pivo, které vznikne prokvašením mladiny do 60 %? Objemovou změnu při kvašení zanedbejte. (Zadané hodnoty: $A_r(\text{C}) = 12$, $A_r(\text{H}) = 1$, $A_r(\text{O}) = 16$, hustota ethanolu $0,789 \text{ g}\cdot\text{ml}^{-1}$.)
6. Jaká je kalorická hodnota mladiny (v kJ na litr) a jaká piva podle podoúloze 5? Srovnajte s doporučeným kalorickým příjmem člověka $8400 \text{ kJ}\cdot\text{den}^{-1}$. (Zadané hodnoty: kalorická hodnota disacharidu $1680 \text{ kJ}/100 \text{ g}$, kalorická hodnota lihu $2315 \text{ kJ}/100 \text{ ml}$.)
7. Cukernatost i obsah ethanolu se měří moštoměrem, resp. lihoměrem na stejném principu. Jakém?
8. Objemová změna kapaliny při kvašení je minimální, přestože značná část hmoty unikne jako oxid uhličitý. Proč?
9. Proč má černé pivo bílou pěnu?

10. VZOREČKOVNÍK FYZIKÁLNÍ CHEMIE

stavová rovnice ideálního plynu	$pV = nRT = NkT$
Van der Waalsova stavová rovnice	$(p + \frac{an^2}{V^2}) \cdot (V - nb) = nRT$
Clausiova-Clapeyronova rovnice	$\ln(p_2) - \ln(p_1) = -\frac{\Delta H_v}{R} \cdot (\frac{1}{T_2} - \frac{1}{T_1})$
Antoineova rovnice	$\ln(p^S) = A + \frac{B}{T-C}$
Raoultův zákon	$p_1 = p_1^S \cdot x_1$
Henryho zákon	$p_1 = K_H \cdot x_1$
Daltonův zákon	$p_{\text{celkový}} = p_1 + p_2$
změna vnitřní energie	$\Delta U = Q + W$
změna entalpie	$\Delta H = \Delta U + \Delta(p \cdot V)$
V následujících třech vztazích X značí vnitřní energii či entalpii	
Laplaceův-Lavoisierův zákon	$\Delta X_{1 \rightarrow 2} = -\Delta X_{2 \rightarrow 1}$
Hessův zákon	$\Delta X_{1 \rightarrow 3} = \Delta X_{1 \rightarrow 2} + \Delta X_{2 \rightarrow 3}$
Kirchhoffův zákon	$\Delta X(T_2) = \Delta X(T_1) + c_{x,m}(T_2 - T_1)$
teplo za konstantního objemu	$\Delta U = Q = n \cdot c_{v,m} \cdot \Delta T$
teplo za konstantního tlaku	$\Delta H = Q = n \cdot c_{p,m} \cdot \Delta T$
práce plynu za konstantního tlaku	$W = -p\Delta V = -p \cdot (V_2 - V_1)$
různé formy Poissonova zákona	$pV^\gamma = \text{konstanta}$
	$TV^{\gamma-1} = \text{konstanta}$
	$Tp^{\frac{1-\gamma}{\gamma}} = \text{konstanta}$

práce plynu při obecném adiabatickém ději [$Q = 0$]

$$\Delta U = W = n \cdot c_{v,m} \cdot \Delta T$$

práce plynu při vratném adiabatickém ději

$$\Delta U = W = p_1 V_1^\gamma \cdot \frac{(V_2^{\gamma-1} - V_1^{\gamma-1})}{1-\gamma}$$

účinnost děje

$$\eta = \frac{\text{odebraná energie}}{\text{dodaná energie}}$$

rozdělovací koeficient

$$P^{O/V} = \frac{c_O}{c_V}$$

Vztlaková síla

$$F_{vz} = V \cdot (\rho_{kapalina} - \rho_{těleso}) \cdot g$$

Tíhová síla

$$F_g = m \cdot g$$

objem koule

$$V = \frac{4}{3} \pi r^3$$

povrch koule

$$S = 4\pi r^2$$

obvod kruhu

$$O = 2\pi r$$

obsah kruhu

$$S = \pi r^2$$

kvadratická rovnice

$$a \cdot x^2 + b \cdot x + c = 0$$

diskriminant kvadratické rovnice

$$D = b^2 - 4ac$$

kořeny kvadratické rovnice

$$x_1 = \frac{-b + \sqrt{D}}{2a}$$

$$x_2 = \frac{-b - \sqrt{D}}{2a}$$

Fyzikální konstanty:

$$g = 9,8 \text{ m s}^{-2}$$

$$R = 8,314 \text{ J K}^{-1} \text{ mol}^{-1}$$

$$k = 1,38 \cdot 10^{-23} \text{ J K}^{-1}$$

$$N_{Av} = 6,022 \cdot 10^{23} \text{ mol}^{-1}$$

$$\pi = 3,1416$$

53. ročník

2016/2017

KRAJSKÉ KOLO

kategorie A a E

ZADÁNÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI: 40 BODŮ

časová náročnost: 120 minut

Úloha 1 Chelatometrické stanovení obsahu niklu v katalyzátoru 40 bodů

Výroba vodíku z methanu je založena na (i) parním reformování, (ii) suchém reformování či (iii) parciální oxidaci.

Společným rysem těchto reakcí je využití katalyzátorů na bázi niklu. Jejich velkou slabinou je zanášení uhlíkem, a tím snižování aktivity katalyzátoru. V současnosti se vědci snaží o modifikaci Ni katalyzátorů tak, aby se tomuto nechtěnému procesu zabránilo, a to například přípravou směsných katalyzátorů Cu/Ni na nosiči z oxidu zirkoničitého¹.

Vaším úkolem je stanovit obsah niklu (hm. %) v neznámém katalyzátoru chelatometricky. Před samotným stanovením provedete standardizaci roztoku olovnatých iontů pomocí standardního roztoku Chelatonu 3.

Pro analýzu bylo naváženo 2,935 g katalyzátoru typu Cu/Ni-ZrO₂. Postupným rozpouštěním a srážením byl kvantitativně oddělen nikl od ostatních složek katalyzátoru. Nikl byl rozpuštěn v kyselině dusičné a vzorek pro analýzu byl připraven úpravou pH a naředěním destilovanou vodou (vzorek Ni).

Úkol:

- Proveďte standardizaci odměrného roztoku olovnatých iontů pomocí standardního roztoku Chelatonu 3.
- Stanovte chelatometricky obsah niklu v neznámém katalyzátoru. Výsledek uveďte v hm. %.

Pomůcky:

- 3× pipeta 10 ml
- 2× byreta 25 ml
- 3× kádinka 100 ml
- odměrný válec 100 ml
- odměrná baňka 250 ml (se vzorkem)
- 3× titrační baňka 250 ml
- skleněná tyčinka
- stříčka
- 2× nálevka

Chemikálie:

- roztok Chelatonu 3, $c = 0,02 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$ (přesnou koncentraci uvedou organizátoři)
- roztok Pb²⁺, $c \approx 0,01 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$
- vzorek Ni (v odměrné baňce 250 ml)
- urotropin (hexamethylentetraamin)
- xylenolová oranž
- destilovaná voda

$$A(\text{Ni}) = 58,69 \text{ g} \cdot \text{mol}^{-1}$$

¹ Kitla, A.; Safonova, V.O.; Föttinger K., Infrared Studies on Bimetallic Copper/Nickel Catalysts supported on Zirconia and Ceria/Zirconia, *Catal. Lett.* **2013**, 143, 517–530.

Pracovní postup:

a) Standardizace odměrného roztoku Pb^{2+}

- Do titrační baňky odpipetujte 20,0 ml odměrného roztoku Pb^{2+} a odměrným válcem přidejte 30 ml destilované vody. Přidejte na špičku kopistky indikátor xylenolovou oranž a promíchejte.
- Pak přidávejte po malých dávkách urotropin do trvalého červenofialového zbarvení roztoku.
- Připravený roztok titrujte standardním roztokem Chelatonu 3 do čistě žlutého zbarvení.
- Přidejte další malé množství urotropinu. Pokud nedochází ke změně odstínu, je titrace dokončena, v případě že dojde ke změně barvy roztoku (na oranžovou až fialovou), pokračujte v titraci do čistě žlutého zbarvení. Pokud dochází během titrace pouze k pozvolné změně barvy roztoku do červeného odstínu, přidejte urotropin již v průběhu titrace.
- Titraci proveďte alespoň třikrát, spotřeby zapište do pracovního listu.

b) Stanovení obsahu Ni ve vzorku

- Vzorek Ni v odměrné baňce doplňte po rysku destilovanou vodou.
- Do titrační baňky odpipetujte 10,0 ml takto naředěného vzorku, 10,0 ml standardního roztoku Chelatonu 3 a odměrným válcem přidejte 30 ml destilované vody.
- Přidejte malou lžičku urotropinu a na špičku kopistky indikátor xylenolovou oranž (roztok se zbarví citrónově žlutě).
- Titrujte odměrným roztokem Pb^{2+} do čistě fialového zbarvení (při větším množství xylenolové oranže je barva červeno-fialová).
- Titraci proveďte alespoň třikrát, spotřeby zapište do pracovního listu.

Otázky a úkoly (odpovězte do pracovního listu):

1. Vypočítejte koncentraci odměrného roztoku Pb^{2+} v $\text{mol}\cdot\text{dm}^{-3}$.
2. Vypočítejte obsah niklu v původním pevném vzorku katalyzátoru v hm. % Ni.
3. Během stanovení jste ke vzorku Ni přidali známé množství roztoku Chelatonu 3 a jeho nadbytek titrovali roztokem vhodných iontů (Pb^{2+}). Jak se nazývá tento typ titrace?
4. Proč není možné s použitým indikátorem titrovat vzorek Ni přímo roztokem Chelatonu 3?
5. Jak se nazývají indikátory, které mění svojí barvu při vazbě iontů kovů?

PRACOVNÍ LIST (40 BODŮ)

Soutěžní číslo:

body celkem

Úloha 1 Chelatometrické stanovení obsahu niklu v katalyzátoru**40 bodů****a) Standardizace odměrného roztoku Pb^{2+}**

číslo stanovení	1.	2.	3.	4.	5.	Průměr
spotřeba [ml]						

body

b) Stanovení obsahu Ni ve vzorku

číslo stanovení	1.	2.	3.	4.	5.	Průměr
spotřeba [ml]						

body

Otázky a úkoly:

1. Vypočítejte koncentraci odměrného roztoku Pb^{2+} .

Opište přesnou koncentraci roztoku Chelatonu 3: $c(\text{Chelaton 3}) =$ mol·dm⁻³

Výpočty:

 $c(\text{Pb}^{2+}) =$ mol·dm⁻³

body

2. Vypočítejte obsah niklu v původním pevném vzorku katalyzátoru v hm. % Ni.

$$A(\text{Ni}) = 58,69 \text{ g} \cdot \text{mol}^{-1}$$

Opište původní navážku pevného vzorku: $m(\text{katalyzátor}) =$	g
<i>Výpočty:</i>	
Látkové množství Ni v titrační baňce:	
Hmotnost Ni v odměrné baňce (250 ml) se vzorkem:	$n(\text{Ni}) =$ mol
Hmotnostní zlomek Ni v katalyzátoru:	$m(\text{Ni}) =$ g
	$w(\text{Ni}) =$ % hm.

body

3. Během stanovení jste ke vzorku Ni přidali známé množství roztoku Chelatonu 3 a jeho nadbytek titrovali roztokem vhodných iontů (Pb^{2+}). Jak se nazývá tento typ titrace?

Typ titrace:
----

body

4. Proč není možné s použitým indikátorem titrovat vzorek Ni přímo roztokem Chelatonu 3?

Zdůvodnění:

body

5. Jak se nazývají indikátory, které mění svoji barvu při vazbě iontů kovů?

Název indikátorů:

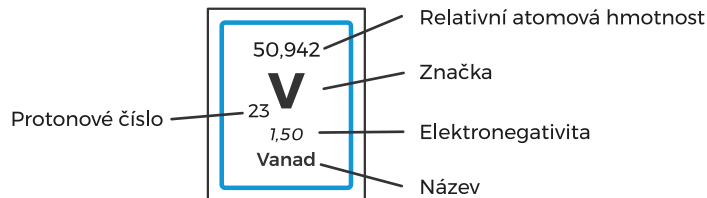
body

PERIODICKÁ SOUSTAVA PRVKŮ

1 I. A	2 II. A	3 III. B	4 IV. B	5 V. B	6 VI. B	7 VII. B	8 VIII. B	9 VIII. B	10 VIII. B	11 I. B	12 II. B	13 III. A	14 IV. A	15 V. A	16 VI. A	17 VII. A	18 VIII. A												
1 1 1,00794 H Vodík	2 4 9,0122 Be Beryllium											5 10,811 B Bor	6 12,011 C Uhlík	7 14,007 N Dusík	8 15,999 O Kyslík	9 18,998 F Fluor	10 20,179 Ne Neon												
2 3 6,941 Li Lithium	4 9,0122 Be Beryllium											13 26,982 Al Hliník	14 28,085 Si Křemík	15 30,974 P Fosfor	16 32,06 S Síra	17 35,453 Cl Chlor	18 39,948 Ar Argon												
3 11 22,990 Na Sodík	12 24,305 Mg Hořečík											19 39,098 K Draslík	20 40,078 Ca Vápník	21 44,956 Sc Skandium	22 47,867 Ti Titan	23 50,942 V Vanad	24 51,996 Cr Chrom	25 54,938 Mn Mangan	26 55,845 Fe Želeno	27 58,933 Co Kobalt	28 58,693 Ni Nikl	29 63,546 Cu Měď	30 65,38 Zn Zinek	31 69,723 Ga Gallium	32 72,61 Ge Germanium	33 74,922 As Arzen	34 78,971 Se Selen	35 79,904 Br Brom	36 83,798 Kr Krypton
4 19 39,098 K Draslík	20 40,078 Ca Vápník	21 44,956 Sc Skandium	22 47,867 Ti Titan	23 50,942 V Vanad	24 51,996 Cr Chrom	25 54,938 Mn Mangan	26 55,845 Fe Želeno	27 58,933 Co Kobalt	28 58,693 Ni Nikl	29 63,546 Cu Měď	30 65,38 Zn Zinek	31 69,723 Ga Gallium	32 72,61 Ge Germanium	33 74,922 As Arzen	34 78,971 Se Selen	35 79,904 Br Brom	36 83,798 Kr Krypton												
5 37 85,468 Rb Rubidium	38 87,62 Sr Stroncium	39 88,906 Y Yttrium	40 91,224 Zr Zirkonium	41 92,906 Nb Niob	42 95,95 Mo Molybden	43 -98 Tc Technecium	44 101,07 Ru Ruthenium	45 102,91 Rh Rhodium	46 106,42 Pd Palladium	47 107,87 Ag Stříbro	48 112,41 Cd Kadmium	49 114,82 In Indium	50 118,71 Sn Cín	51 121,75 Sb Antimon	52 127,60 Te Tellur	53 126,90 I Jod	54 131,29 Xe Xenon												
6 55 132,91 Cs Cesium	56 137,33 Ba Baryum		72 178,49 Hf Hafnium	73 180,95 Ta Tantal	74 183,84 W Wolfram	75 186,21 Re Rhenium	76 190,23 Os Osmium	77 192,22 Ir Iridium	78 195,08 Pt Platina	79 196,97 Au Zlato	80 200,59 Hg Rtuť	81 204,38 Tl Thallium	82 207,20 Pb Olovo	83 208,98 Bi Bismut	84 -209 Po Polonium	85 -210 At Astat	86 -222 Rn Radon												
7 87 -223 Fr Francium	88 226,03 Ra Radium		104 261,11 Rf Rutherfordium	105 262,11 Db Dubnium	106 263,12 Sg Seaborgium	107 262,12 Bh Bohrium	108 270 Hs Hassium	109 268 Mt Meitnerium	110 281 Ds Darmstadtium	111 280 Rg Roentgenium	112 277 Cn Kopernicium	113 -287 Nh Nihonium	114 289 Fl Flerovium	115 -288 Mc Moskovium	116 -289 Lv Livermorium	117 -291 Ts Tennessin	118 293 Og Oganesson												

6 LANTHANOIDY	57 138,91 La Lanthan	58 140,12 Ce Cer	59 140,91 Pr Praseodym	60 144,24 Nd Neodym	61 -145 Pm Promethium	62 150,36 Sm Samarium	63 151,96 Eu Europium	64 157,25 Gd Gadolinium	65 158,93 Tb Terbium	66 162,50 Dy Dysprosium	67 164,93 Ho Holmium	68 167,26 Er Erbium	69 168,93 Tm Thulium	70 173,04 Yb Ytterbium	71 174,97 Lu Lutecium
7 AKTINOIDY	89 227,03 Ac Aktinium	90 232,04 Th Thorium	91 231,04 Pa Proaktinium	92 238,03 U Uran	93 237,05 Np Neptunium	94 {244} Pu Plutonium	95 -243 Am Americium	96 -247 Cm Curium	97 -247 Bk Berkelium	98 -251 Cf Kalifornium	99 -252 Es Einsteinium	100 -257 Fm Fermium	101 -258 Md Mendělevium	102 -259 No Nobelium	103 -260 Lr Lawrencium

53. ročník

2016/2017

KRAJSKÉ KOLO

kategorie A a E

ŘEŠENÍ TEORETICKÉ ČÁSTI: 60 BODŮ

časová náročnost: 120 minut

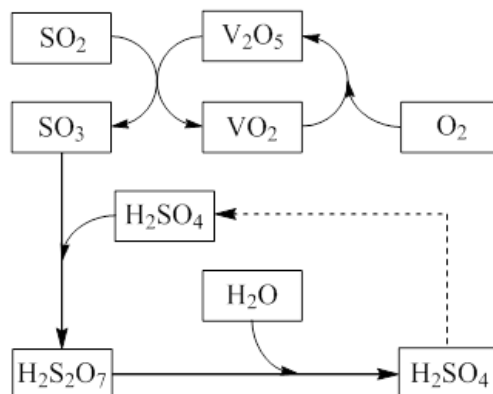
ANORGANICKÁ CHEMIE

16 BODŮ

Úloha 1 Katalytická výroba kyseliny sírové

6 bodů

1.

za každé správně doplněné políčko 0,5 bodu, celkem 4,5 bodu

2. Protože se jedná o velmi exotermickou reakci, jejíž zvládnutí by působilo technologické problémy (vznik mlhy, přehřívání). Proto se využívá méně prudká absorpce SO_3 do koncentrované H_2SO_4 , resp. do olea.

0,25 bodu vysvětlení (exotermická, prudká reakce), celkem 0,25 bodu

3. Rovnice (1) $2 \text{PbS} + 3 \text{O}_2 \longrightarrow 2 \text{PbO} + 2 \text{SO}_2$ celkem 1 bod

4. Složky obsahující olovo jsou PbS a PbO , které v žáru bez přístupu vzduchu budou reagovat takto: $\text{PbS} + 2 \text{PbO} \longrightarrow 3 \text{Pb} + \text{SO}_2$, produktem bude olovo¹.

0,25 bodu za olovo, rovnice se nehodnotí, celkem 0,25 bodu

Úloha 2 Palladium jako katalyzátor

6,5 bodu

1. Úplná rovnice (1): $\text{PdCl}_2 + \text{H}_2 \longrightarrow \text{Pd} + 2 \text{HCl}$

Uznávat i: $\text{PdCl}_2 + \text{H}_2 + \text{C}_{\text{uhlí}} \longrightarrow \text{Pd-C}_{\text{uhlí}} + 2 \text{HCl}$ apod.

celkem 1 bod

2. Iontová rovnice (2): $4 \text{Pd}^{2+} + [\text{BH}_4]^- + 8 \text{OH}^- \longrightarrow 4 \text{Pd} + [\text{B}(\text{OH})_4]^- + 4 \text{H}_2\text{O}$

opět uznávat i smysluplné zahrnutí aktivního uhlí, celkem 1 bod

3. Rovnice (3): $\text{H}_3\text{N}\cdot\text{BH}_3 + 4 \text{H}_2\text{O} \xrightarrow{\text{Pd}} \text{NH}_4[\text{B}(\text{OH})_4] + 3 \text{H}_2$

Pd nad šipkou se nehodnotí, celkem 1 bod

4. Rovnice (4): $3 \text{Pd}^{2+} + \text{H}_3\text{N}\cdot\text{BH}_3 + 4 \text{H}_2\text{O} \longrightarrow 3 \text{Pd} + [\text{B}(\text{OH})_4]^- + \text{NH}_4^+ + 6 \text{H}^+$

celkem 1 bod

5. (i) $a = \sqrt[3]{V} = \sqrt[3]{\frac{m}{\rho}} = \sqrt[3]{\frac{10}{12,0}} = 0,941 \text{ cm}$ $S = 6a^2 = 6 \cdot 0,941^2 = 5,31 \text{ cm}^2$

0,75 bodu

¹ Jedná se o tzv. pražně-reakční způsob výroby olova. Podobně se vyrábí i měď.

(ii) 1 kulička ($r = 15 \text{ nm}$) má hmotnost $m = V\rho = \frac{4}{3}\pi r^3 \rho = 1,70 \cdot 10^{-19} \text{ kg}$

a povrch $S = 4\pi r^2 = 2,83 \cdot 10^{-15} \text{ m}^2$.

Kuliček je tedy $\frac{0,01}{1,70 \cdot 10^{-19}} = 5,88 \cdot 10^{16}$

a jejich celkový povrch je $5,88 \cdot 10^{16} \cdot 2,83 \cdot 10^{-15} = \mathbf{166 \text{ m}^2}$

1,75 bodu

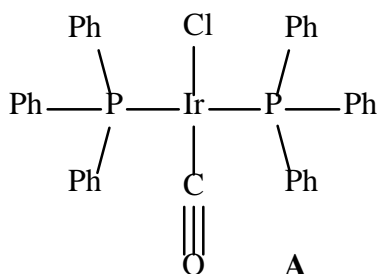
Úloha 3 Oxidativní adice

3,5 bodu

1. K iontům tvořícím výhradně čtvercové komplexy patří Rh^+ , Pd^{2+} a Au^{3+} . V případě sloučenin s ligandy tvořícími silné ligandové pole tvoří čtvercové komplexy ještě ion Ni^{2+} .

za každý ze dvou požadovaných iontů 0,25 bodu, celkem nejvýše 0,5 bodu

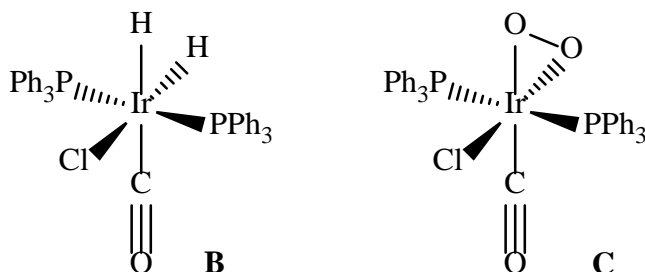
2.

Fosfan je možno uvádět jako PPh_3 , oxid uhelnatý jako CO

celkem 0,75 bodu

3.

Podstatné je, že mezi atomy vodíku již není vazba, zatímco mezi atomy kyslíku je zachována jednoduchá vazba.

každá struktura 0,75 bodu, celkem 1,5 bodu

4. Oxidační číslo: +III

Jedná se o oxidativní adici, kdy se v důsledku adice dvou formálně záporně nabitých ligandů musí oxidační číslo centrálního atomu zvýšit o 2 jednotky.

0,75 bodu za určení oxidační čísla, vysvětlení se nehodnotí, celkem 0,75 bodu

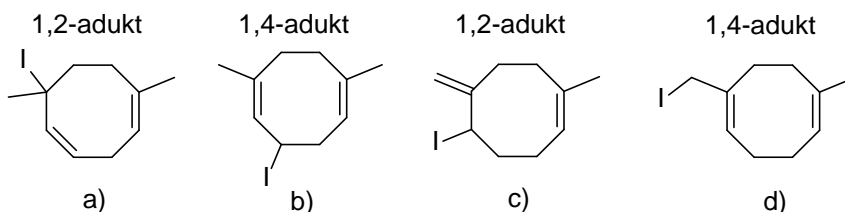
ORGANICKÁ CHEMIE

16 BODŮ

Úloha 1 1-Methyl-6-methylidencykloookta-1,4-dien

5 bodů

1.

0,25 bodu za každou strukturu, 0,25 bodu za každé označení 1,2-/1,4-adukt, celkem 2 body

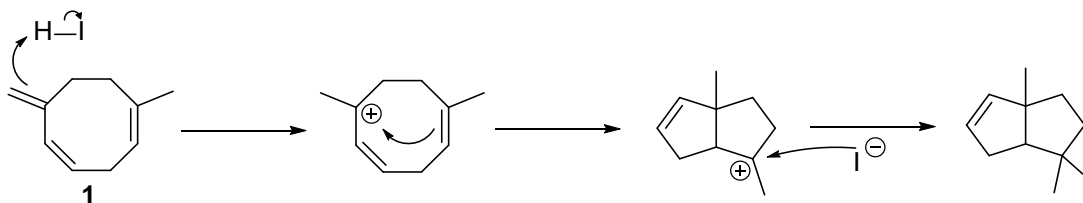
2. Kinetickým produktem je látka a), viz řešení otázky 1.

celkem 0,5 bodu

3. Termodynamickými produkty budou b) a d), viz řešení otázky 1.

2 x 0,5 bodu

4.

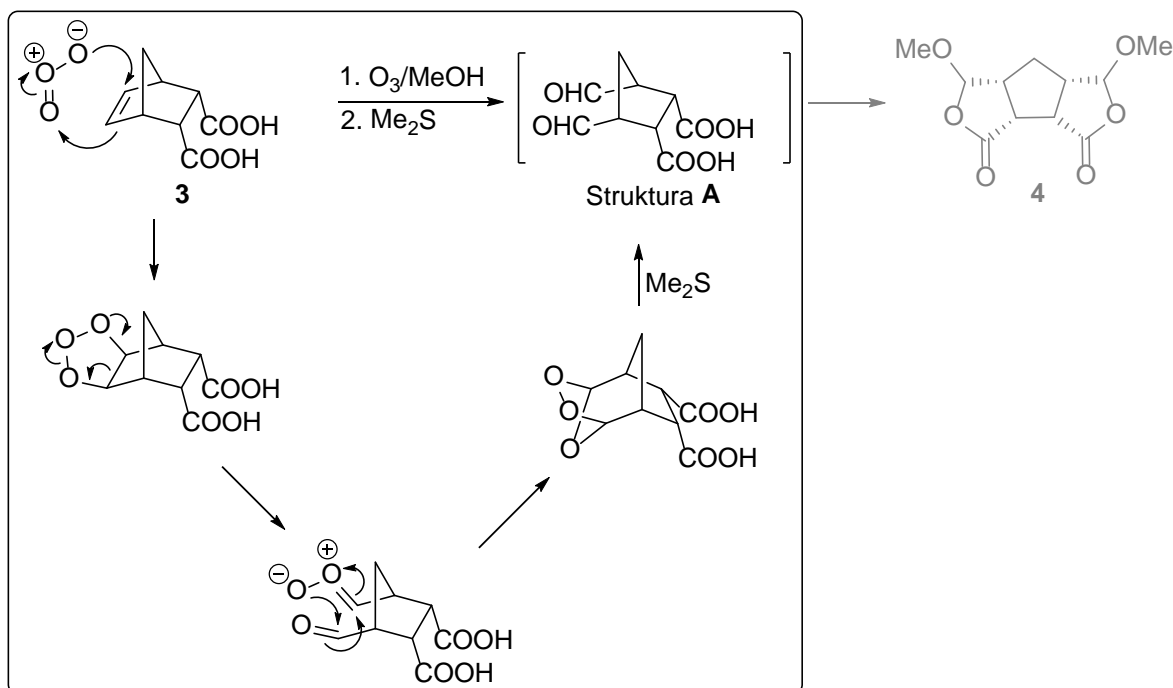

0,5 bodu za každý meziprodukt, 0,5 bodu za správně zahnuté šipky, celkem 1,5 bodu

Úloha 2 Norbornendikarboxylová kyselina

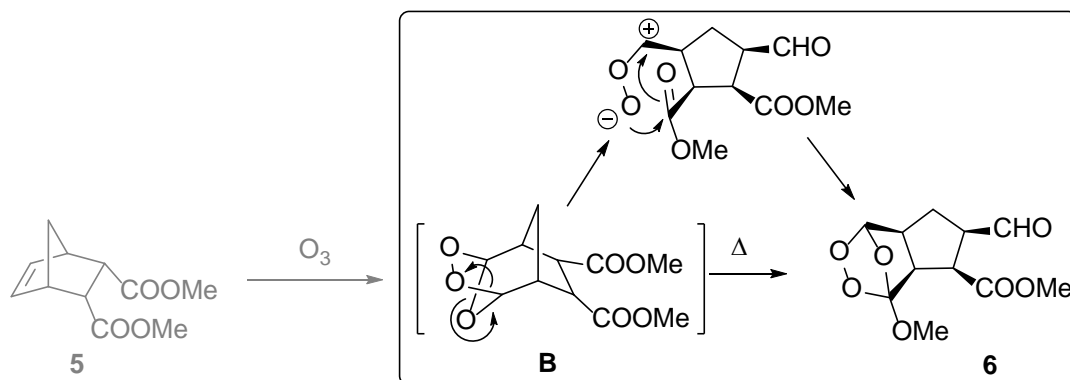
5 bodů

1.

za strukturu A 1 bod; 0,5 bodu za každý ze tří meziproduktů v mechanismu, 0,5 bodu za správně zahnuté šipky, celkem 3 body

2.

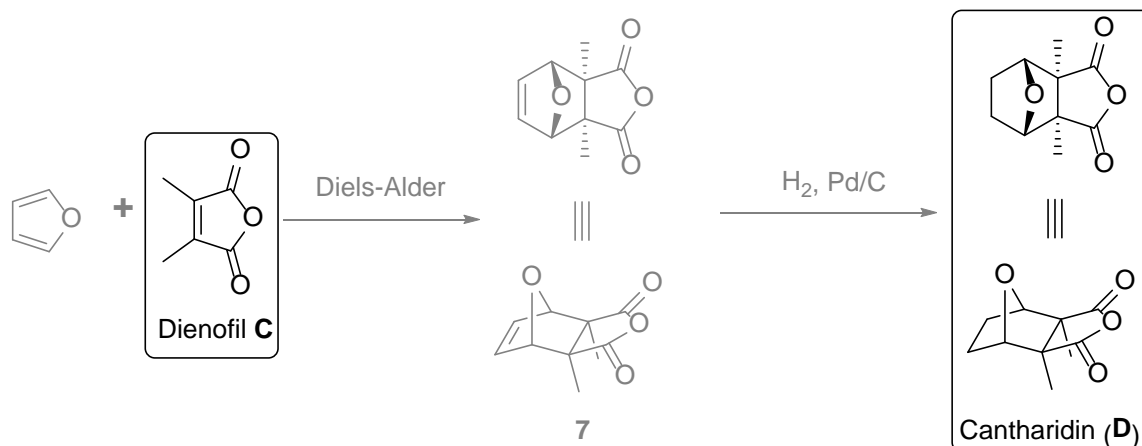

1 bod za strukturu **B**, 0,5 bodu za meziprodukt v mechanismu, 0,5 bodu správně zahnuté šipky, celkem 2 body

Úloha 3 Cantharidin

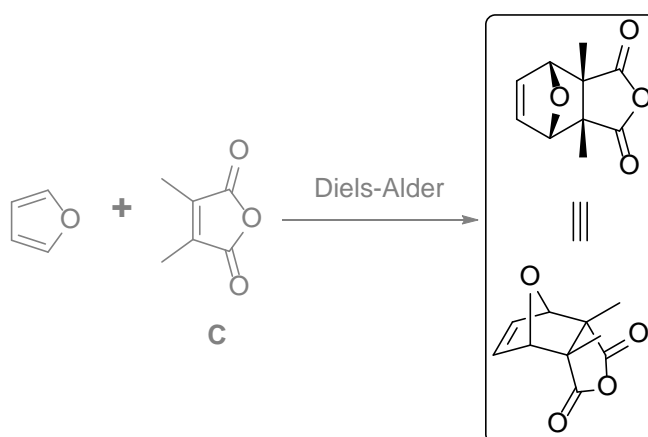
6 bodů

1.

0,5 bodu za každou strukturu, celkem 1 bod

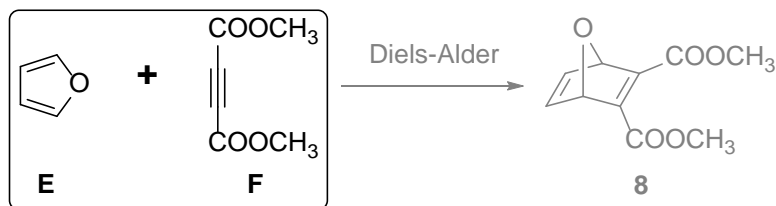
2. Struktura diastereomeru:

Jedná se o *endo*-izomer (dostačující odpověď). Ten vzniká preferenčně na základě dodatečné stabilizace tranzitního stavu díky orbitalovým interakcím mezi karbonylovými skupinami dienofilu a π -orbitály dienu.

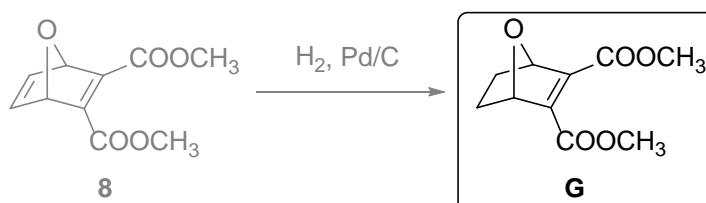
0,5 bodu za strukturu, 0,5 bodu za zdůvodnění, celkem 1 bod

3.

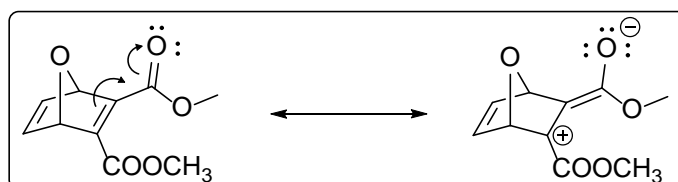

0,5 bodu za každou strukturu, celkem 1 bod

4.

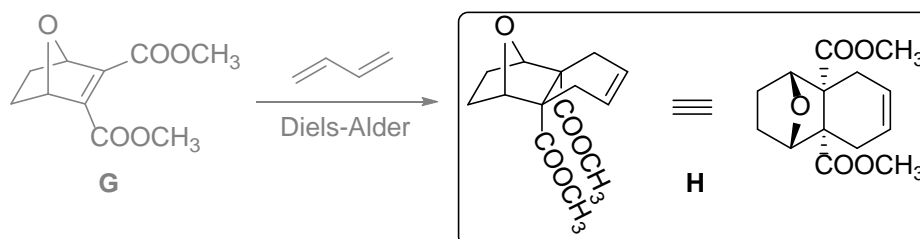

Méně reaktivní dvojná vazba má sníženou elektronovou hustotu, tím pádem sníženou nukleofilitu, díky konjugaci se dvěma elektronakceptorními esterovými skupinami. Methoxykarbonylové funkce rovněž stericky brání přístupu reagentu ke dvojně vazbě. Stačí kterákoliv z výše uvedených slovních odpovědí (nemusí být uvedeny obě) nebo stručně okomentovaný náčrt s naznačením konjugace.

1 bod za strukturu, 1 bod za zdůvodnění, celkem 2 body

5.

strhnout 0,5 bodu za nesprávnou stereochemii, celkem 1 bod

FYZIKÁLNÍ CHEMIE

16 BODŮ

Úloha 1 Ropný teploměr

3 body

1. Díky lineární závislosti zúčastněných veličin lze problém řešit trojčlenkou.

Reálná změna teploty naměřená lihovým teploměrem:

$$\Delta T_1 = T_1 - T_0 = 25 \text{ [}^\circ\text{C]} - 20 \text{ [}^\circ\text{C]} = 5 \text{ }^\circ\text{C}$$

Zdánlivá změna teploty (označená čárkou) naměřená ropným teploměrem:

$$\Delta T_1' = T_1' - T_0 = 24,5 \text{ [}^\circ\text{C]} - 20 \text{ [}^\circ\text{C]} = 4,5 \text{ }^\circ\text{C}$$

Pro dotazovanou teplotu:

$$\Delta T_2 = T_2 - T_0 = 37 \text{ [}^\circ\text{C]} - 20 \text{ [}^\circ\text{C]} = 17 \text{ }^\circ\text{C}$$

$$\Delta T_2' = \frac{\Delta T_2 \cdot \Delta T_1'}{\Delta T_1} = \frac{17 \text{ [}^\circ\text{C]} \cdot 4,5 \text{ [}^\circ\text{C]}}{5 \text{ [}^\circ\text{C]}} = 15,3 \text{ }^\circ\text{C}$$

$$T_2' = T_0 + \Delta T_2' = 20 \text{ [}^\circ\text{C]} + 15,3 \text{ [}^\circ\text{C]} = 35,3 \text{ }^\circ\text{C}$$

Alternativní postup:

V_0 je konstanta a při $20 \text{ }^\circ\text{C}$ je ze zadání stejná pro líh i ropu. Změna objemu ΔV se na kapiláře o průřezu S projeví jako změna výšky sloupce Δh

$$\Delta V = S \cdot \Delta h.$$

Dále se také změna objemu dá vyjádřit skrze koeficient objemové roztažnosti α

$$\Delta V = V_0 \cdot \alpha \cdot \Delta T.$$

Spojením těchto rovnic získáme

$$S \cdot \Delta h = V_0 \cdot \alpha \cdot \Delta T,$$

kde proměnné jsou Δh , α a ΔT .

Z textu můžeme vyčíst, že v lihovém teploměru zvýšení teploty o $5 \text{ }^\circ\text{C}$ povede ke zvýšení hladiny o 5 teplotních dílků, kdežto u ropného pouze o 4,5. Tento fakt můžeme zapsat následujícími rovnicemi

$$S \cdot 5 = V_0 \cdot \alpha_{\text{lih}} \cdot 5,$$

$$S \cdot 4,5 = V_0 \cdot \alpha_{\text{ropa}} \cdot 5.$$

Otázka zní, jakou teplotu bude ukazovat (kolik bude Δh_r) ropný teploměr při $\Delta T = 17 \text{ }^\circ\text{C}$, což lze zapsat následovně

$$S \cdot \Delta h_r = V_0 \cdot \alpha_{\text{ropa}} \cdot 17.$$

Podělením rovnic, ve kterých vystupuje α_{ropa} získáme

$$\frac{\Delta h_r}{4,5} = \frac{17}{5},$$

z čehož zjistíme, že pro ropný teploměr bude platit $\Delta h_r = \Delta T_r = 15,3 \text{ K}$. Výsledná teplota, kterou bude ukazovat ropný teploměr je tedy **35,3 °C**

maximálně 2 body za sestavení rovnic nebo úvahu, 1 bod za numerický výsledek a správnou jednotku (nelze dále dělit), pokud výsledná teplota chybí, pak lze udělit 0,5 bodu za správné ΔT_r a jednotku, celkem 3 body

Úloha 2 MTBE

9 bodů

1. V jednom dm^3 odpadní vody je 0,04 mol MTBE. Jeden dm^3 vody je 55,388 mol.

$$\rho = \frac{m}{V} = \frac{n \cdot M}{V} \rightarrow n = \frac{\rho \cdot V}{M} = \frac{997,0 [\text{kg m}^{-3}] \cdot 0,001 [\text{m}^3]}{0,018 [\text{kg mol}^{-1}]} = 55,389 \text{ mol}$$

Molární zlomek MTBE v odpadních vodách x_{MTBE} je tedy

$$x_{\text{MTBE}} = \frac{n_{\text{MTBE}}}{n_{\text{MTBE}} + n_{\text{voda}}} = \frac{4,0 [\text{mol}]}{4,0 [\text{mol}] + 5538,9 [\text{mol}]} = 7,22 \cdot 10^{-4}$$

1 bod za numerický výsledek (nelze dále dělit), celkem 1 bod

2. Z Henryho zákona plyne, že parciální tlak MTBE v extrakčním kontejneru p_{MTBE} bude úměrný Henryho konstantě K_{H} a molárnímu zlomku MTBE v odpadních vodách x_{MTBE}

$$p_{\text{MTBE}} = K_{\text{H}} \cdot x_{\text{MTBE}} = 3,704 \cdot 10^6 [\text{Pa}] \cdot 7,220 \cdot 10^{-4} = 2674,3 \text{ Pa}$$

Alternativně za použití $x_{\text{MTBE}} = 3,0 \cdot 10^{-4}$ (Při nespočítání otázky 2.)

$$p_{\text{MTBE}} = K_{\text{H}} \cdot x_{\text{MTBE}} = 3,704 \cdot 10^6 [\text{Pa}] \cdot 3,0 \cdot 10^{-4} = 1111,2 \text{ Pa}$$

1 bod za numerický výsledek (nelze dále dělit), celkem 1 bod

3. Původní množství MTBE n_0 v 100 dm^3 odpadních vod se zmenší o to, co přejde do plynné fáze (n_{G}) o objemu $V = 0,9 \text{ m}^3$ a tedy konečné množství MTBE v odpadních vodách po jednom kroku extrakce n bude

$$n = n_0 - n_{\text{G}} = c_0 \cdot V_0 - \frac{p \cdot V}{R \cdot T} = 0,04 [\text{mol dm}^{-3}] \cdot 100 [\text{dm}^3] - \frac{2674,3 [\text{Pa}] \cdot 0,9 [\text{m}^3]}{8,314 [\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}] \cdot 298,15 [\text{K}]} = 3,029 \text{ mol.}$$

Alternativně při použití $p_{\text{MTBE}} = 3 \text{ kPa}$ (Při nespočítání otázky 1. či 2.)

$$n = n_0 - n_{\text{G}} = c_0 \cdot V_0 - \frac{p \cdot V}{R \cdot T} = 0,04 [\text{mol dm}^{-3}] \cdot 100 [\text{dm}^3] - \frac{3000,0 [\text{Pa}] \cdot 0,9 [\text{m}^3]}{8,314 [\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}] \cdot 298,15 [\text{K}]} = 2,911 \text{ mol.}$$

maximálně 1 bod za sestavení rovnice nebo úvahu, 0,5 bodu za numerický výsledek a správnou jednotku (nelze dále dělit), celkem 1,5 bodu

4. Celkové množství MTBE (n_0) se rozdělí mezi kapalnou (n_{L}) a plynnou fází (n_{G})

$$n_0 = n_{\text{L}} + n_{\text{G}}$$

Dále platí Henryho zákon

$$p_{\text{MTBE}} = K_{\text{H}} \cdot x_{\text{MTBE}} = K_{\text{H}} \cdot \frac{n_{\text{L}}}{n_{\text{L}} + n_{\text{voda}}},$$

kde parciální tlak MTBE můžeme vyjádřit skrze stavovou rovnici ideálního plynu

$$p_{\text{MTBE}} = \frac{n_{\text{G}} \cdot R \cdot T}{V}.$$

Nyní máme tři rovnice pro tři neznámé. Vyjádřením například n_L získáme rovnici

$$K_H \cdot \frac{n_L}{n_L + n_{\text{voda}}} = \frac{(n_0 - n_L) \cdot R \cdot T}{V},$$

kde jediná neznámá je n_L . Jelikož v součtu $n_L + n_{\text{voda}}$ je n_{voda} značně větší, tak n_L můžeme zanedbat, což vede k

$$n_L = \frac{n_{\text{voda}} \cdot n_0 \cdot R \cdot T}{K_H \cdot V + n_{\text{voda}} \cdot R \cdot T},$$

$$n_L = \frac{5538,8[\text{mol}] \cdot 4,0[\text{mol}] \cdot 8,314[\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}] \cdot 298,15[\text{K}]}{3,704 \cdot 10^6[\text{Pa}] \cdot 0,9[\text{m}^3] + 5538,8[\text{mol}] \cdot 8,314[\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}] \cdot 298,15[\text{K}]} = 3,2185 \text{ mol.}$$

Lze už snadno dopočítat

$$n_G = n_0 - n_L = 4,0[\text{mol}] - 3,2185[\text{mol}] = 0,7815 \text{ mol,}$$

$$p_{\text{MTBE}} = \frac{n_G \cdot R \cdot T}{V} = \frac{0,7815[\text{mol}] \cdot 8,314[\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}] \cdot 298,15[\text{K}]}{0,9[\text{m}^3]} = 2152,4 \text{ Pa,}$$

$$x_{\text{MTBE}} = \frac{n_{\text{MTBE}}}{n_{\text{MTBE}} + n_{\text{voda}}} = \frac{3,2185[\text{mol}]}{3,2185[\text{mol}] + 5538,8[\text{mol}]} = 5,82 \cdot 10^{-4}.$$

Alternativně lze příklad řešit bez zanedbání n_L ve jmenovateli, což vede ke kvadratické rovnici

$$n_L^2 + n_L \cdot \left(\frac{K_H \cdot V}{R \cdot T} + n_{\text{voda}} - n_0 \right) - n_0 \cdot n_{\text{voda}} = 0,$$

$$n_L^2 + n_L \cdot \left(\frac{3,704 \cdot 10^6[\text{Pa}]}{8,314[\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}] \cdot 298,15[\text{K}]} + 5538,8[\text{mol}] - 4,0[\text{mol}] \right) - 4,0[\text{mol}] \cdot 5538,8[\text{mol}] = 0,$$

$$n_L^2 + n_L \cdot 6879,6 - 22155,2 = 0.$$

Kořeny této rovnice jsou $n_{L1} = 3,2189 \text{ mol}$ a $n_{L2} = -6882,9 \text{ mol}$. Fyzikální smysl má pouze první řešení. Stejným způsobem dopočítáme

$$n_G = 0,7811 \text{ mol,}$$

$$p_{\text{MTBE}} = 2151,3 \text{ Pa,}$$

$$x_{\text{MTBE}} = 5,81 \cdot 10^{-4}.$$

maximálně 1,5 bodu za sestavení rovnic nebo úvahu, 0,5 bodu za molární zlomek v kapalně fázi (nelze dále dělit), 0,5 bodu za parciální tlak a správnou jednotku (nelze dále dělit), celkem 2,5 bodu

5. V předešlé úloze jsme si odvodili, že

$$n_L = \frac{n_{\text{voda}} \cdot n_0 \cdot R \cdot T}{K_H \cdot V + n_{\text{voda}} \cdot R \cdot T}$$

což při $n_L = n_1$ se dá přepsat do tvaru

$$n_1 = n_0 \cdot \frac{n_{\text{voda}} \cdot R \cdot T}{K_H \cdot V + n_{\text{voda}} \cdot R \cdot T} = n_0 \cdot q,$$

kde jsme zavedli označení

$$q = \frac{n_{\text{voda}} \cdot R \cdot T}{K_H \cdot V + n_{\text{voda}} \cdot R \cdot T},$$

$$q = \frac{5538,8[\text{mol}] \cdot 8,314[\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}] \cdot 298,15[\text{K}]}{3,704 \cdot 10^6[\text{Pa}] \cdot 0,9[\text{m}^3] + 5538,8[\text{mol}] \cdot 8,314[\text{J mol}^{-1} \text{K}^{-1}] \cdot 298,15[\text{K}]} = 0,8046$$

Můžeme postupovat dále

$$n_2 = n_1 \cdot q,$$

$$n_3 = n_2 \cdot q,$$

...

Takže k-tá extrakce má tvar

$$n_k = n_0 \cdot q^k.$$

Zlogaritmováním vyjádříme k

$$k = \frac{\log\left(\frac{n_k}{n_0}\right)}{\log(q)}.$$

Cílové látkové množství n_k které chceme dosáhnout je

$$n_k = \frac{c \cdot V_0}{M} = \frac{5 \cdot 10^{-6}[\text{g dm}^{-3}] \cdot 100[\text{dm}^3]}{88,15[\text{g mol}^{-1}]} = 5,672 \cdot 10^{-6} \text{ mol}.$$

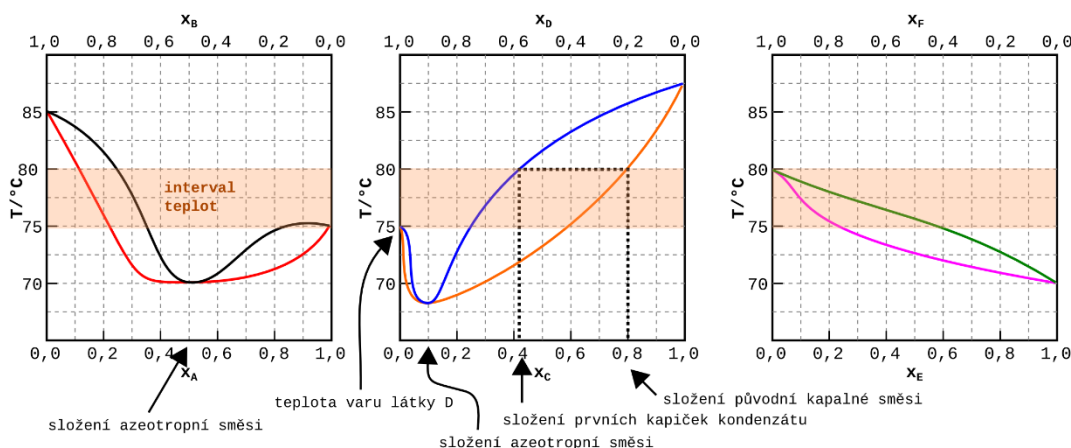
Dosazením do předchozí rovnice získáme

$$k = \frac{\log\left(\frac{n_k}{n_0}\right)}{\log(q)} = \frac{\log\left(\frac{5,672 \cdot 10^{-6}[\text{mol}]}{4,0[\text{mol}]}\right)}{\log(0,8046)} = 61,94 \sim 62 \text{ extrakcí}.$$

maximálně 2 body za sestavení rovnic nebo úvahu, maximálně 1 bod za numerický výsledek, pokud počet extrakcí chybí, lze udělit 0,5 bodu za numerický výsledek cílového látkového množství n_k a správnou jednotku (nelze dále dělit), celkem 3 body

Úloha 3 Binární směsi

4 body

Obrázek Ř1: Pomocný obrázek k řešení otázek 1–5 úlohy 3 Binární směsi.

1. Viz obrázek Ř1. Správná odpověď je 75 °C.

0,5 bodu za numerický výsledek (nelze dále dělit)

2. Viz obrázek Ř1. Správná odpověď je $x_A = x_B = 0,5$.
0,5 bodu za numerický výsledek (nelze dále dělit)
3. Viz obrázek Ř1. Správná odpověď je $x_C = 0,1$; $x_D = 0,9$.
0,25 bodu za x_C (nelze dále dělit), 0,25 bodu za x_D (nelze dále dělit), celkem 0,5 bodu
4. Viz obrázek Ř1. Látky E a F netvoří azeotropní směs.
celkem 0,5 bodu, nelze dále dělit
5. Viz obrázek Ř1.
kapalná fáze: $x_C = \frac{4}{5} = 0,8$; $x_D = \frac{1}{5} = 0,2$
plynná fáze (z prostředního grafu): $x_C \sim 0,4$; $x_D \sim 0,6$
0,5 bodu za x_C (nelze dále dělit), 0,5 bodu za x_D (nelze dále dělit), celkem 1 bod
6. Viz obrázek Ř1.
Porovnáním grafů v místech $x_B = 0,2$, $x_F = 0,2$ a $x_D = 0,2$ (horní osy x) je interval shora omezen oranžovou křivkou a zdola omezen černou nebo zelenou křivkou, přibližně tedy 75–80 °C. Lze uznat i (70, 85) °C.
za uzavřený, nebo shora či zdola uzavřený interval srážka 0,5 bodu, dolní a horní mez se může lišit o ± 2 °C, celkem 1 bod

BIOCHEMIE**12 BODŮ****Úloha 1 Pivo****12 bodů**

1. Klíčením se v obilce naindukuje tvorba amyláz, které rozkládají škrob (který není přímo zkvásitelný) na maltózu.

celkem 0,5 bodu

2. Amylóza (prakticky nevětvená), amylopektin (vysoce větvený).

celkem 1 bod

3. α -Amyláza (endoamyláza, štěpí polysacharid uprostřed řetězce na dextriny), β -amyláza (exoamyláza, odštěpuje maltózové disacharidové jednotky od neredukujícího konce polysacharidového řetězce).

celkem 1 bod

4. Rovnice: $C_{12}H_{22}O_{11} + H_2O \longrightarrow 4 C_2H_6O + 4 CO_2$

0,5 bodu

Disacharid: D-maltóza

1 bod

5. V 1 litru je 120 g disacharidu maltózy, který zkvásí z 60 %, tj. zkvásí $0,60 \cdot 120 \text{ g} = 72 \text{ g}$. Molekulové hmotnosti: maltóza $342 \text{ g}\cdot\text{mol}^{-1}$, ethanol $46 \text{ g}\cdot\text{mol}^{-1}$, tj. ze 72 g maltózy vznikne $72 \cdot 4 \cdot 46 / 342 = 38,7 \text{ g}$ ethanolu, což je při hustotě ethanolu $0,789 \text{ g}\cdot\text{ml}^{-1}$ je $38,7 / 0,789 \text{ ml} = 49,1 \text{ ml}$. Pivo tedy obsahuje **4,91 obj. % ethanolu**.

celkem 2 body

6. Kalorická hodnota mladiny je $1,2 \cdot 1680 = 2016 \text{ kJ}\cdot\text{l}^{-1}$, tj. $2016 / 8400 \cdot 100 = 24 \%$ doporučeného denního příjmu energie.

0,5 bodu

Pivo obsahuje jednak ethanol (kalorická hodnota $49,1 / 100 \cdot 2315 \text{ kJ} = 1137 \text{ kJ}$) a jednak zbytkový cukr (kalorická hodnota $(120 - 72) / 100 \cdot 1680 \text{ kJ} = 806 \text{ kJ}$), tj. celková **kalorická hodnota piva je 1943 kJ·l⁻¹**.

2 body

- 1 l piva tedy odpovídá $1943 / 8400 \cdot 100 \% = \mathbf{23,1 \%}$ doporučeného denního příjmu energie

0,5 bodu

7. Princip: měření hustoty.

celkem 1 bod

8. Zdůvodnění: poklesne hustota, roztok ethanolu má menší hustotu než roztok cukru.

celkem 1 bod

9. Zdůvodnění: rozptyl světla na optické heterogenitě s jiným indexem lomu světla na bublinách.

celkem 1 bod

53. ročník

2016/2017

KRAJSKÉ KOLO

kategorie A a E

ŘEŠENÍ PRAKTICKÉ ČÁSTI: 40 BODŮ

časová náročnost: 120 minut

PRACOVNÍ LIST (40 BODŮ)

Soutěžní číslo:

body celkem

Úloha 1 Chelatometrické stanovení obsahu niklu v katalyzátoru**40 bodů**

Hodnocení spotřeby – obě titrace se hodnotí stejně podle následující tabulky:

odchylka:	počet bodů:
0,0 – 0,3 ml	14
0,3 – 1,3 ml	$14 \times (1,3 - \text{odchylka [ml]})$
$\geq 1,3$ ml	0

Odchylka se udává v absolutní hodnotě v ml od hodnoty **experimentálně** zjištěné organizátory soutěže, body se uvádí s přesností na 0,25 bodu. každá titrace nejvýše 14 bodů, celkem nejvýše za průměrné spotřeby 28 bodů.

Otázky a úkoly:

1.

Výpočet koncentrace odměrného roztoku Pb^{2+} – příklad výpočtu vychází z modelových hodnot.

průměrná spotřeba:

$$V_1(\text{Chelaton 3}) = 10,0 \text{ cm}^3$$

koncentrace standardního roztoku:

$$c(\text{Chelaton 3}) = 0,020 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$$

$$c(\text{Pb}^{2+}) = \frac{c(\text{Chelaton 3}) \cdot V_1(\text{Chelaton 3})}{V_1(\text{Pb}^{2+})} = \frac{0,020 \cdot 10,0}{20,0} \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$$

$$c(\text{Pb}^{2+}) = \mathbf{0,010 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}}$$

celkem 3 body

body
3

2.

Výpočet obsahu niklu v původním pevném vzorku katalyzátoru – příklad výpočtu vychází z modelových hodnot.

průměrná spotřeba:

$$V_2(\text{Pb}^{2+}) = 15,0 \text{ cm}^3$$

koncentrace Pb^{2+}

$$c(\text{Pb}^{2+}) = 0,010 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$$

Látkové množství Ni v titrační baňce:

$$\begin{aligned} n(\text{Ni}) &= c(\text{Chelaton 3}) \cdot V_2(\text{Chelaton 3}) - c(\text{Pb}^{2+}) \cdot V_2(\text{Pb}^{2+}) = \\ &= (0,020 \cdot 0,010 - 0,010 \cdot 0,015) \text{ mol} = \mathbf{0,05 \cdot 10^{-3} \text{ mol}} \end{aligned}$$

3 body

Hmotnost Ni v odměrné baňce (250 ml) se vzorkem:

$$m(\text{Ni}) = 25 \cdot A(\text{Ni}) \cdot n(\text{Ni}) = (25 \cdot 58,69 \cdot 0,05 \cdot 10^{-3}) \text{ g} = \mathbf{0,0734 \text{ g}}$$

2 body

Hmotnostní zlomek Ni v katalyzátoru: $w(\text{Ni}) = \frac{m(\text{Ni})}{m(\text{katalyzátor})} = 0,025$ $w(\text{Ni}) = \mathbf{2,5 \% \text{ hm.}}$		<i>1 bod</i>
<i>celkem 6 bodů</i>		body 6

3. Během stanovení jste ke vzorku Ni přidali známé množství roztoku Chelatonu 3 a jeho nadbytek titrovali roztokem vhodných iontů (Pb^{2+}). Jak se nazývá tento typ titrace?

Typ titrace: zpětná titrace.		
<i>celkem 1 bod</i>		body 1

4. Proč není možné s použitým indikátorem titrovat vzorek Ni přímo roztokem Chelatonu 3?

Zdůvodnění: Nikelnaté ionty tvoří s xylenolovou oranží příliš pevný komplex, který brání reakci stanovovaných iontů s Chelatonem 3. Alternativně lze uznávat, že reakce s Chelatonem 3 je příliš pomalá, což vyžaduje značnou pozornost při titraci před dosažením bodu ekvivalence.		
<i>celkem 1 bod</i>		body 1

5. Jak se nazývají indikátory, které mění svojí barvu při vazbě iontů kovů?

Název indikátorů: metalochromní indikátory		
<i>celkem 1 bod</i>		body 1

POKYNY PRO PŘÍPRAVU PRAKTICKÉ ČÁSTI

Pomůcky pro přípravu:

- Navažovací lodička
- Lžička
- Kádinky
- Odměrné baňky
- Pipeta 10 ml

Chemikálie pro přípravu:

- $C_{10}H_{14}N_2Na_2O_8 \cdot 2H_2O$ (dihydrát disodné soli EDTA)
- $Ni(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$
- $Pb(NO_3)_2$

Přibližné množství odměrných roztoků na studenta:

- Chelaton 3, $c = 0,02 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$ (přesnou koncentraci uvést soutěžícím), 100 ml
- $Pb(NO_3)_2$, $c \approx 0,01 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$, 150 ml
- Vzorek Ni, 250 ml odměrná baňka s 20 ml vzorku

Příprava roztoku Chelatonu 3 o koncentraci přibližně $0,02 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$

Např.: Pro přípravu 1 l odměrného roztoku Chelatonu 3 navážíme 7,44 g dihydrátu EDTA- Na_2 ($372,24 \text{ g} \cdot \text{mol}^{-1}$), kvantitativně převedeme do 1 l odměrné baňky a doplníme po rysku destilovanou vodou. Přesný titr Chelatonu 3 určí organizátor (např. postup úloha 1a domácího kola).

Příprava roztoku $Pb(NO_3)_2$ o přibližné koncentraci $0,01 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$

Např.: Pro přípravu 1 l roztoku $Pb(NO_3)_2$ navážíme 3,312 g $Pb(NO_3)_2$ ($331,2 \text{ g} \cdot \text{mol}^{-1}$). Navážený vzorek kvantitativně převedeme do 1 l odměrné baňky a doplníme po rysku destilovanou vodou.

Příprava neznámého vzorku Ni

Pro vzorové řešení, kdy je ve vzorku obsaženo 0,073 g Ni, je třeba pro jednoho studenta 20 ml vzorku s obsahem 0,3617 g $Ni(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$

Např.: Pro přípravu 500 ml vzorku navážíme 9,04 g $Ni(NO_3)_2 \cdot 6H_2O$ ($290,79 \text{ g} \cdot \text{mol}^{-1}$), kvantitativně převedeme do 500 ml odměrné baňky a doplníme po rysku destilovanou vodou.